

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри теорії, історії держави і права та філософії права Донецького національного університету імені Василя Стуса

Юрія Вікторовича Гоцуляка

на дисертацію Христини Богданівни Максим

на тему: «Філософсько-правова природа категорії «агресія»», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми. Упродовж всієї історії людства та на усіх рівнях соціуму невід’ємною складовою, що супроводжує людину є агресія. Агресія виконує різні функції, з одного боку – захисну, яка не має на меті завдання шкоди, а з іншого – навпаки, яка з початку несе в собі злі наміри. З огляду на це людству слід виробити імунітет, який би зміг здійснювати контроль за агресією в поведінці та у вчинках. На нашу думку, цього можна навчитися шляхом віртуального моделювання потенційної небезпеки, яка може виникнути у певній ситуації. Ще один спосіб – створення захисних, моральних бар’єрів, за допомогою яких людина відокремлюється від зовнішнього негативу. Однак, у повсякденному житті реалізація цієї концепції ускладнена багатьма чинниками. Зокрема, антропологічні особливості людської природи вказують на те, що на людину здійснюється постійний зовнішній вплив середовища, яке її оточує, тому людська агресивність різноманітна. Незважаючи на розвиток людської цивілізації, зовнішнє навколишнє середовище продовжує залишатися агресивним, та спонукає людину до агресивних кроків.

Свобода людини в ініціюванні війн все більше звужується під натиском політичних, соціально-економічних, моральних, правових, технічних і технологічних факторів. Унаслідок цього відбувається процес накопичення агресії. Навіть якщо уявити, що насилля вписано в людську природу, то напевно одним із найкращих досягнень культури було б його усунення. Існує думка, що тепер немає сенсу розглядати суспільство, де немає насилля, а розгляд можливостей обмеження його проявів – це інша справа. Таким чином,

прояви є невід’ємним феноменом природи людини. На нашу думку, сьогодні важливо навчитися скеровувати агресію в необхідний напрям через призму права. Для цього необхідні чотири передумови: соціальна рівність людей, маніпулювання агресією, гуманізація людини та правова рівність.

Філософсько-правовий, який використано у дисертаційному дослідженні, робить його актуальним як для філософії права та теорії держави права, так і для інших галузевих наук. На цьому слід наголосити зокрема, оскільки правнича наука перебуває в умовах гострого дефіциту аналізу фундаментальних проблем правової антропології, що частково і вирішує рецензована дисертація.

У площині правової доктрини простежується зовсім небагато напрацювань, що висвітлюють філософсько-правові аспекти категорії «агресія», тому дисертаційне дослідження Христини Богданівни Максим однозначно можна визнати затребуваним, своєчасним і актуальним.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до положень визначених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, норм, визначених у «Стратегії людського розвитку», що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; тематичним напрямам, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року» та

відповідає кафедральній тематиці «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356)

Ступінь обґрунтованості і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертаційного дослідження Х. Б. Максим є справді високими, що забезпечені наступними чинниками.

Передусім, на якість наукового дослідження вплинула структурна побудова роботи та авторський оригінальний підхід до методології. Структура роботи добре зваженою з огляду, яка цілком враховує специфічність науки філософії права, розділи та підрозділи логічними та такими, що всебічно охоплюють предмет дослідження. Структурно та за своїм обсягом робота відповідає поставленій меті та завданням дослідження.

Метою дисертаційної роботи визначено комплексне дослідження філософсько-правової природи категорії «агресія» через визначення метаантропологічних детермінант феномену та праксеологічних аспектів подолання агресії в умовах соціокультурних трансформацій, що й було успішно реалізовано Христиною Богданівною Максим.

Методологічний інструментарій дисертаційного дослідження здебільшого є класичним для наукових філософсько-правових праць, а, отже, його застосування забезпечило отримання репрезентованого та якісного матеріалу.

Зокрема, слід відзначити використання авторкою у всіх розділах юридико-компаративного методу для порівняння різних юридичних систем, які регулюють соціальні відносини, що визначається як засіб пізнання та удосконалення правового регулювання у вимірах соціальної політики з пріоритетом на протидії агресії. Це підтверджує кількість джерел іноземною мовою у переліку використаної літератури, що становить близько 40 % від їх загальної кількості.

Джерельна база дисертаційного дослідження заслуговує на особливу увагу в аспекті, як кількості, так якості. По-перше, вона є більше, ніж достатньою для наукових праць такого рівня, а, по-друге, охоплює загальні та спеціальні дослідження вітчизняних науковців, що стосуються тематики дисертації, напрацювання зарубіжних авторів, а також нормативно-правові документи, які регламентують зазначене питання.

Висновки за окремими розділами роботи формують загальну картину вирішення проблематики щодо предмету дослідження, є в достатній мірі обґрунтованими та логічно побудованими.

Текст дисертації викладений чітко, лаконічно, грамотно, із дотриманням законів формальної та діалектичної логіки. Всі структурні частини роботи гармонійно між собою пов'язані.

Достовірність і новизна положень та висновків, які виносяться на захист.

Достовірність результатів дослідження забезпечується його структурною будовою, методологічним і поняттєвим апаратом, об'ємною джерельною базою.

Дисертанткою розроблено комплекс пропозицій та рекомендацій, які характеризуються високим рівнем новизни та переконливої аргументованості.

Найбільш цікавими з наукової позиції можна визнати наступні тези та пропозиції авторки.

Однією із тез Христини Богданівни Максим, яка однозначно заслуговує на підтримку, є виокремлення онтологічних ознак агресії: онтологічних ознаки агресії: буттєвість агресії у правовій реальності (агресія визначена як внутрішній пульс та динамічний елемент взаємодії, виражається в соціумі як результат взаємодії між індивідуумами та групами, впливаючи на структуру відносин і формування соціокультурних цінностей); синергія нормативного середовища та агресії (взаємодіють як взаємопоєжені феномени, де правові, етичні та соціокультурні норми визначають та впливають на прояви агресії, водночас агресія може викликати зміни в ставленні до правових принципів та

формуванні соціетальних цінностей); соціокультурний контекст агресії (агресія укорінена у глибинах соціокультурного та історичного шару та репрезентується через культурні особливості, соціальні реалії, динаміки змін, правову ідеологію, правову культуру та ідентичність); модальності агресії як онтологічного чинника, що визначається власною специфікою та формами її існування в об'єктивній реальності (як формальний структурний елемент включає множинність проявів: варбальних, фізичних, економічних, психологічних, віртуальних); індивідуальна та колективна природа агресії; динаміка та змінність (виявляється через взаємодію з різноманітними якісними змінами в суспільстві, такими як соціокультурні трансформації, економічні коливання, політичні та технологічні інновації, що визначають новий контекст її прояву та сприйняття).

Викликає науковий інтерес репрезентовані авторкою визначальні чинники, які детермінують агресивну поведінку індивідуума у кіберпросторі є: 1) предиспозиційні особистісні детермінанти – когнітивні особливості, дисоціативні уявленя, соліпсичні інтродекції; 2) предиспозиційні кіберпросторові детермінанти – невидимість, безтілесність, анонімність, самоорганізація, рівність, асинхронність, насильство у мультимедійному контенті кіберпростору, плюралізм форм агресивної поведінки у кіберпросторі, інтернет-культура віртуальних спільнот; 3) ситуативні детермінанти агресивної поведінки індивідуума, що відображують суб'єктивну складову віртуальної реальності – суб'єктивна інтерпретація віртуальної реальності, цілей агресивної поведінки, правил й норм, емоційного сприйняття віртуальної реальності; 4) ситуативні детермінанти, що відображують об'єктивну складову віртуальної реальності – ролі, типи віртуального середовища, модуси інтерактивної віртуальної взаємодії, аверсивні події тощо.

Також авторкою досить вдало удосконалено понятійно-категоріальний конструкт шляхом розмежування поняття «агресія» та «агресивність» через тлумачення першого як дії, які завдають шкоди або призводять до руйнування

живого або неживого об'єкта, прямого або непрямого застосування збройної сили, відповідно «агресивність» позиціоновано як відносно стійку рису особистості, готовність суб'єкта до агресивної поведінки;

Слід констатувати і на дуже потужній методологічній основі дисертаційного дослідження, яку позиціоновано авторкою як невід'ємну цінність, оскільки дозволяє глибше осмислити явище, виокремити його філософські та правові аспекти, інтегрувати етичні та моральні рефлексії у контексті правового регулювання, створюючи таким чином комплексний підхід до розуміння та управління агресією в сучасному соціально-культурному середовищі й сприяючи формулюванню та розумінню універсальних закономірностей категорії «агресія». Умотивовано широке розуміння значення методологічного інструментарію як вищого рівня рефлексії, що становить теоретичне обґрунтування доцільності використання конкретних підходів та методів у проведенні теоретико-юридичних досліджень, що складається з трьох рівнів методологіювання: філософського (феноменологічний, герменевтичний, діалектичний методи); загальнонаукового (аналіз і синтез, комплексний та етичний метод, абстрагування) та спеціальнонаукового (метод юридичної експертизи, юридичного моделювання, правового толерування, юридико-компаративний та метод авторського опитування).

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та результати опубліковано дисертаційного дослідження висвітлено у 16 наукових публікаціях, з них 3 – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 13 – у збірниках тез наукових конференцій, що констатують апробацію результатів дисертації.

Можемо стверджувати, що повнота викладення наукових результатів у публікаціях авторки є цілком достатньою.

У дисертаційному дослідженні та інших публікаціях Христини Богданівни Максим не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дисертаційного дослідження мають суттєве наукове та практичне значення і спрямовані на встановлення філософсько-правової природи феномену «агресії»:

– у науково-дослідній сфері – можуть слугувати основою для створення нових теоретичних концепцій, які розширяють розуміння агресії у філософсько-правовому контексті та встановлюють можливості превенційних заходів щодо її подолання;

– у правотворчій діяльності – для покращення нормативно-правового поля, що регулює агресію, сприяючи удосконаленню відповідних законодавчих актів щодо домашньої агресивної поведінки, військових конфліктів тощо;

– правореалізації – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості всіх правореалізуючих та правозастосовних суб'єктів стосовно правової природи, форм та проявів агресії, та аспектів боротьби з нею та вироблення юридичної та суспільної практики нульового толерування агресивним проявам;

– в освітній діяльності – при викладанні низки загально-теоретичних та галузевих дисциплін, з поміж яких «Філософія права», «Теорія держави і права», «Кримінальне право», «Правова конфліктологія», «Проблеми філософії права» тощо.

Дискусійні аспекти та зауваження до дисертації.

Якість рецензованого дисертаційного дослідження не викликає сумніву, проте воно містить певні недоліки та окремі дискусійні питання, а саме:

– помітний недолік в представленому аналізі агресії полягає у відсутності докладного аналізу аспектів агресії в контексті національних правових документів. Важливо розглядати явище агресії в рамках конкретного

правового контексту кожної країни, оскільки правові акти визначають і криміналізують дії, що вважаються агресивними, та встановлюють відповідальність за них. Відсутність аналізу національних правових документів утруднює повністю розуміти, як агресія конкретизується та регулюється на рівні кожної окремої держави. Це може включати визначення правових норм, відповідальність за агресивні вчинки, а також заходи щодо попередження та контролю за агресією. Аналіз національних правових актів є ключовим елементом для отримання повноцінного розуміння та контекстуалізації агресії в правовому вимірі;

– іншою прогалиною є відсутність аналізу проявів агресії в окремих соціальних групах, який є доречним, оскільки це дозволяє краще зрозуміти специфіку та причини агресивної поведінки в різних соціокультурних контекстах. Кожна група може мати свої власні особливості, які впливають на виникнення та прояв агресії. Наприклад, дослідження агресії серед молоді, соціальних меншин, релігійних груп чи інших сегментів суспільства може виявити унікальні фактори, що сприяють або стримують агресивну поведінку. Також важливо враховувати роль соціальних, економічних та культурних чинників у формуванні агресивних тенденцій в кожній групі. Це б сприяло також більш глибокому розумінню взаємодії між групами та могло слугувати основою для розвитку ефективних програм соціальної підтримки та превенції конфліктів;

– також при агресії важливо було додатково враховувати методи, такі як синергетика та кібернетика, котрі можуть надати глибоке розуміння динаміки та взаємодії в системі юридичної реальності. Синергетика дозволяє досліджувати, як елементи системи спільно взаємодіють та взаємодіють, що може бути корисним для розуміння виникнення та поширення агресивних явищ в суспільстві. Застосування кібернетичного підходу може допомогти в аналізі агресії як системного процесу, враховуючи зворотний зв'язок, циклічність та взаємозалежність різних частин системи, що важливо для

розуміння та прогнозування реакцій на заходи протидії агресії та визначення можливих шляхів регулювання.

Тим не менше, хотілося б наголосити на тому, що викладені вище зауваження мають суб'єктивний характер та не впливають на загальний позитивний висновок щодо дисертації загалом.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

На підставі всебічного аналізу можна стверджувати, що рецензована робота вирішує конкретне науково-прикладне завдання, містить нові положення, які раніше не виносилися на захист, є особистим напрацюванням авторки та такими, що мають наукову цінність і неабияке значення для розвитку філософсько-правової доктрини.

Дисертаційна робота на тему «Філософсько-правова природа категорії «агресія»», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31 травня 2019 р.), Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №341 від 21 березня 2022 р.).

Авторка – Христина Богданівна Максим, з врахуванням результатів публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

професор кафедри теорії,
історії держави і права та філософії права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Юрій Гоцуляк засвідчує
03.01.2024

Юрій ГОЦУЛЯК